

**ЕСТЕТИЧНІ ДОМІНАНТИ «ВІЧНИХ ОБРАЗІВ»
У ДРАМАХ П. КОРНЕЛЯ ТА ФЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА**

**AESTHETIC DOMINANTS OF "ETERNAL IMAGES"
IN THE DRAMAS OF P. KORNEL AND FEOFAN PROKOPOVICH**

Папушина В.А.,

orcid.org/0000-0003-4833-9049

доктор педагогічних наук, доцент,

професор кафедри української філології

Хмельницького національного університету

Олійник Л.В.,

orcid.org/0000-0003-4965-0816

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української філології

Хмельницького національного університету

Стаття присвячена дослідженню естетичних домінант «вічних образів» у драмах П. Корнеля «Сід» та Феофана Прокоповича «Володимир». Підкреслено, що образи головних героїв мають такі прикмети, як ступінь узагальнення, провідну ідею та домінантні риси, покликані повчати і сучасників, і прийдешні покоління. Серед них вболівання за інтереси держави, розум, порядок, гармонія, краса вчинків, завдяки яким образи Сіда і князя Володимира вийшли за межі свого часу, ставши «вічними образами».

Визначено, що твори українського та іспанського авторів XVII і XVIII століть об'єднує ідейний задум: змалювання величчя діянь державних мужів на благо незалежності й процвітання рідної країни. Головні герої творів Корнеля і Прокоповича – позитивні персонажі, які втілюють національні ідеї. Орієнтуючись на античні традиції, П. Корнель та Феофан Прокопович дали героям такі імена, що визначили їхнє життя і вчинки. Долаючи застарілі закони честі, король Фердинанд у п'єсі Корнеля знаходить правильне рішення, яке спрямоване на розквіт держави. Присвятивши твір сучасникові – гетьману Мазепі, Феофан Прокопович ставить за мету не тільки уславити мудрість і далекоглядність князя Володимира, який прийняв Християнство, але й повчати його на історичних аналогах і прикладах.

Естетичні домінанти «вічних образів» у драмах П. Корнеля та Феофана Прокоповича здійснювали великий вплив не тільки на своїх сучасників, але й на формування ідеології Просвітництва. Задля цього автори використовували можливості класицистичної трагедії, та, виходячи за межі естетики напряму, торували нові шляхи в розвитку мистецтва літератури. Для цього обидва автори створили трагікомедії, що порушило принцип «чистоти» класицистичного жанру. Феофан Прокопович героєм твору обрав київського князя Володимира, Хрестителя Русі, який жив на початку X століття, П. Корнель – національного героя Іспанії X століття Сіда Кампеадора. Тільки формально обидва автори намагаються зберегти канони класицизму – єдність дії, часу і місця. Мова твору Корнеля величава, урочиста, насичена піднесенням пафосом, красою висловів, що стали «крилатими». Мова «Володимира» Феофана Прокоповича також урочиста і піднесена, проте, на відміну від французького автора, він дещо недооцінює силу естетичного впливу літературного твору.

Ключові слова: П. Корнель, Ф. Прокопович, естетичні домінанти, «вічні образи», класицистична трагедія, національна ідея, естетичний вплив.

The article is devoted to the study of aesthetic dominants of "eternal images" in P. Kornel's "Sid" and Feofan Prokopovich's "Vladimir" dramas. It is emphasized that the images of the main characters have such features as the degree of generalization, the leading idea and dominants, had used to have an aesthetic impact on contemporaries and future generations. Among them there is reason, order, harmony and the beauty of actions, therefore the images of Sid and Prince Volodymyr went beyond their time, becoming "eternal images."

It was determined that the works of Ukrainian and Spanish authors of the 17th and 18th centuries are united by ideological idea: depicting the greatness of the actions of statesmen for the sake of the independence and prosperity of the native country. The main characters of the works of Kornel and Prokopovich are positive characters who provide national ideas. Focusing on ancient traditions, P. Kornel and Feofan Prokopovich gave the heroes such names that determined their lives and deeds. Overcoming outdated laws of honor, King Ferdinand finds the right solution in Kornel's play, to increase the prosperity of the state. Feofan Prokopovich dedicated the drama to his contemporary- Hetman Mazepa, aims not only to glorify the wisdom and foresight of Prince Volodymyr, who accepted Christianity, but also to take a lesson using historical analogies and examples.

The aesthetic dominants of "eternal images" in the dramas of P. Kornel and Feofan Prokopovich had a great influence on the formation of the moral qualities of contemporaries. For this reason, the authors used the possibilities of classical tragedy, and moving beyond the trace, paved new ways in the development of the art of literature. For this, both authors created tragicomedies, which ruined the principle of "purity" of the classical genre. Feofan Prokopovich chose Prince Volodymyr of Kyiv, the Baptist of Russia, who lived at the beginning of the 10th century, as the hero of the work, and P. Kornel chose Sid Campeador, the national hero of Spain of the 10th century. Only formally, both authors try to preserve the canons of classicism - the unity of action, time and place. The language of Kornel's work is majestic, solemn, full of lofty

pathos, the beauty of expressions that have become "catchphrases". The language of "Vladimir" by Feofan Prokopovich is also solemn and pathos, however, unlike the French author, he somewhat underestimates the power of the aesthetic impact of a literary work.

Key words: P. Kornelj; F. Prokopovych, aesthetic dominants; "eternal images"; classical tragedy; national idea, aesthetic influence.

Постановка проблеми. На сьогодні класицизм – одне з глибоко та системно вивчених явищ світової літератури. Проте аналіз класицистичних драм викликає низку питань, що потребують сучасних досліджень. Це стосується теоретичної та естетичної основи феномена класицизму, які сприяли формуванню ідеології Просвітництва.

У країнах Європи класицизм розвивається у часи становлення монархічних держав, у межах якого темою трагедій стає суперечність між власними почуттями й прагненнями особистості та громадянським обов'язком, увага зміщується із самодостатньої особистості у сферу суспільних відносин, «що зумовлено провідною тенденцією у зображенні людини насамперед як громадянина» [8, с. 14].

Класицисти орієнтувались на твори античності, тому естетичну вартість для них мало лише вічне, непідвладне часу. Естетичними домінантами образів головних героїв драми П. Корнеля «Сід» та Феофана Прокоповича «Володимир» стали вболівання за інтереси держави, розум, порядок, гармонія, краса вчинків, які мали великий вплив формування моральних якостей сучасників. Сід і Володимир стали образами-персонажами, які давали можливість для філософського осмислення буття. Такі образи називають «вічними», бо вони мають сенс тільки для конкретної нації чи народу, а спрямовані в майбутнє, оскільки, втілюючи у собі правду життя [3, с. 41]. Задля цього П. Корнель та Феофан Прокопович використовували можливість класицистичної трагедії, та, виходячи за межі естетики на пряму, торували нові шляхи в розвитку мистецтва літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню «вічних образів» у художній літературі присвятили праці українські вчені А. Волков, О. Гладій, І. Журавська, М. Ільницький, О. Колесник, А. Кузьманенко, А. Нямцу, Н. Поліщук, Н. Хамітов, Л. Фоміна та інші. Дослідники пропонують різні терміни для означення цього явища. Окрім «вічних образів», їх називають «світовими образами» (І. Журавська), «традиційними образами» (А. Волков), «персона-архетипами» (Н. Хамітов). Незважаючи на певні розбіжності, дослідники сходяться у думці, що «вічні образи» є особливим засобом пізнання світу та людини, вони не тільки «допомагають зрозуміти політичні, соціальні або психологічні закономір-

ності своєї епохи» [1, с. 90], а втілюють естетичні ідеали народу, епохи, людства. Даючи естетичну насолоду, «вічні образи» формують смаки своїх сучасників, уявлення про моральні якості, призначення людини у світі, національні та загальнолюдські цінності.

Постановка завдання. У драмах П. Корнеля «Сід» та Феофана Прокоповича «Володимир» виділити естетичні доміанти образів головних героїв, які здійснювали вплив на сучасників та сприяли формуванню моральних ідеалів наступних поколінь.

Виклад основного матеріалу. Творчість П. Корнеля та Феофана Прокоповича є важливим етапом на шляху секуляризації суспільної думки та відображає характерне для класицистів прагнення досліджувати особистість у її зв'язках зі світом. Розглядаючи витвір мистецтва як певну даність, французький філософ і драматург Ж.-П. Сартр вказував на те, що він дозволяє проникнути у сутність життя й у свою власну сутність одночасно. У характерах позитивних персонажів своїх творів П. Корнель та Феофан Прокопович втілюють непідвладні часові ідеали, які відображають авторське сприйняття сучасної їм дійсності. Головною функцією своєї творчості письменники вважали повчання. Це яскраво втілено у творах обох авторів: самовладний, розумний правитель Володимир бере на себе відповідальні рішення; Сід стає зразком честі, мужності, вірності монархові.

Українського та іспанського драматургів XVII і XVIII століть об'єднує ідейний задум: змалювання величі діянь державних мужів на благо незалежності й процвітання рідної країни. Найважливішою рисою класицистичного мистецтва, на думку П. Корнеля, є його «корисність, яка проявляється в повчальності. Досягненню такого ефекту сприяють чотири засоби: 1) закладені в зміст твору сентенції та поради, 2) можливість чіткого розрізнення вад і добродітностей, 3) розв'язання конфлікту з обов'язковою перемогою тієї сторони, на боці якої глядач, 4) співчуття і страх» [2, с. 19].

У добу класицизму головною характеристикою естетичної парадигми стає «упорядкованість, яка незмінно приводить до ясності ідеї, що є основною умовою краси у творах» [5, с. 264]. Як стверджує Д. Наливайко, панівною фор-

мою класицизму є ідеалізація, що являє собою «зведення розмаїття конкретних явищ до певного узагальненого зразка, ідеальної умоглядної моделі» [7, с. 96]. Головні герої творів Корнеля і Прокоповича – позитивні персонажі, які втілюють національну ідею. У непростій ситуації вибору опиняється іспанський король Фердинанд у п'єсі Корнеля «Сід» після смерті славетного в минулому, а тепер спритного придворного, що хизується колишніми перемогами, дона Гомеса. Його вбиває в поєдинку наречений доньки дона Гомеса Хімени, мужній дон Родріго, вступаючись за честь свого батька дона Дієго:

Коли б не я, чужий тіснив би нас закон...

[4, с. 27]

Що вибрати: захистити державу від наступу ворогів, що під силу лише дону Родріго, якого навіть вороги назвали Сідом, тобто володарем, чи зберегти вірність традиціям, давши Хімені меч помсти за батька. Мудрий король долає застарілі закони честі і знаходить правильне рішення – відкласти помсту на рік:

Чекай рік, твої засохнуть сльози,

Родріго, а тебе чекають грози...

Вірвись же в стан ворога, воїне щасливий.

Веди мої полки, спустошуючи їх ниви...

[4, с. 41]

Знайомий із творами західноєвропейських класицистів, Феофан Прокопович ставить за мету, присвятивши твір своєму сучасникові – гетьману Мазепі, не тільки вславити правителя, але й повчати його на історичних аналогах і прикладах. Володимир стає жорстоким у ставленні до язичництва, яке було тягарем для поступу держави. Він забороняє приносити жертви й наказує знищити язичницьких ідолів. Князь Володимир з гідністю проходить шлях від язичника до християнина, поборовши своє невігластво і неписьменність:

А яко стар учуся, то ли будет бідно?

Учитися доброго во всяком не стыдно [9, с. 19].

Естетичні домінанти «вічних образів» у драмах П. Корнеля та Феофана Прокоповича мали великий вплив на формування моральних якостей сучасників. Задля цього автори використовували можливості класицистичної трагедії, та, виходячи за межі естетики на пряму, торували нові шляхи в розвитку мистецтва літератури. Принципи державності та дисципліни, які стверджувались в епоху абсолютизму, вплинули на чіткість та урівноваженість форми та змісту літературних творів, але П. Корнель та Феофан Прокопович звертаються до трагікомедії, яка «вважається жанровим породженням епох соціальних криз,

тобто непевності, хисткості в житті суспільства, що для особистості обертається розмиванням усіх норм і традицій» [6, с. 48]. У дусі західноєвропейського класицизму Феофан Прокопович героєм драми «Володимир» (1705) обирає мудрого князя Володимира, далекоглядного правителя держави в історії України. Прийняття християнства стало для князя великим іспитом. Не одразу Володимир пішов на цей крок. Він намагається уявити сутність християнських догматів, тому просить жерця Жеривола і грецького філософа подискутувати про християнство і язичництво. У ході дискусії Володимир побачив основну ваду язичництва – невігластво і неписьменність. Однак в його душі ще відбувається морально-психологічна боротьба, ще будуть сумніви і довгі роздуми, поки князь прийме остаточне рішення запровадити на Русі хрещення.

Наслідування античних авторів стає важливою ознакою змалювання прекрасного в класицистичних драмах: «Драматична поезія нашого часу здається нам прекрасною, лише коли їй вдається бути схожою на давню» [2, с. 76]. Орієнтуючись на античні традиції, український письменник слідував і фольклорній манері давати героям такі імена, які визначали їхнє життя і вчинки. Курояд і Пияр мріють про одне власне черево: «Ясті мні хочется, о ясті!» – волає Курояд від імені богів. Заздрощі, інтриги і злослів'я – їх єдина зброя: «Он (Жеривол) би хотіл, даби бил празник непрестанный, ...напитаний Многими он жертвами лежаше во хладі...» [9, с. 57]. Драматург не заперечував, що в образі жериволів, куроядів, пиярів відтворені риси жахливого православного духівництва. Питання сатири на сучасних йому служителів культу треба розглядати в плані підтримки Прокоповичем тогочасної політичної боротьби з особливо реакційним крилом церковників. Протиставлені головному герою негативні образи підсилюють катарсичний вплив на глядача. Мудрий, далекоглядний князь Володимир у Прокоповича – взірць обов'язку і відповідальності за державу. Жерці – жадібні, корисливі, обмежені фанати, які набивають власне черево і бачать світ крізь своє благополуччя.

Корнель у п'єсі «Сід» (1637) теж звернувся за сюжетом не до античних авторів, а до п'єси свого іспанського сучасника Гільєна де Кастро «Юність Сіда». Сід – герой іспанської реконкісти, семисотлітньої боротьби корінного населення Піренеїв із загарбниками. Справжнє ім'я Сіда – Родріго Діас де Бівар, його подвиги оспівані в національному іспанському епосі і літературній творчості, де знаменитий персонаж постає молодим і закоханим.

Таким він є і у Корнеля. Проте французький письменник створює не любовну, а героїчну драму, показуючи конфлікт між коханням і обов'язком, який відбувається і між персонажами, і у їх власній душі. Любовний сюжет «Сіда» Корнеля, як і комедійні персонажі (жерці Жеривол, Курояд, Пияр) «Володимира» Прокоповича, не вкладалися в канон високої трагедії, тому логічним був вибір автором жанру твору – трагікомедія.

Корнель у п'єсі «Сід» порушив важливе правило благопристойності: один із героїв прямо на сцені в запалі гарячої суперечки дає ляпаса іншому. Тільки формально автор намагається зберегти вірність і такому правилу, як єдність часу. Відвівши на дію п'єси аж 36 годин, Корнель «нагромадив подій на цілих чотири місяці». Феофан Прокопович теж частково дотримується правила трьох єдностей: дія відбувається в короткий відтинок часу і лише в одному місці – у Києві. Хоча п'єса має п'ять актів, вона відтворює тільки один епізод із життя Володимира – прийняття ним християнства. Знаходить місце драматург і для другорядних персонажів. Це Ярополк, брат князя Володимира, «братнім мечем люті убійний» в міжусобній боротьбі, діти князя Борис і Гліб, мудрі порадики і спільники батька, але також потенційні жертви в боротьбі за владу. Слухняними виконавцями волі Володимира виступають і його полководці Храбрый і Мечислав. Їхні імена увійшли в історію як свідчення непростих часів та боротьби за державність. Як і п'єса Корнеля, «Володимир» композиційно складається з п'яти частин. Але Прокопович ще вводить

пролог і епілог. Частини свого твору він називає протасис, епітасис, катастасис (3 і 4 частини), катастрофо, закінчує твір хор. Вірш – тринадцятискладовий, силабічний з римою а–а.

Мова твору Корнеля величава, урочиста – це дванадцятискладовий вірш з римуванням а–а, насичений піднесеним пафосом, красою висловів, що стали крилатими: «Син для батька є запорукою гідної зміни», «Вручили радість їм й взяли собі скорботу», «Любов – жорстокий цар, її ярмо всесильне», «Залишитися жити син не має права, коли затьмарена батьківська слава». «Сід» став першим твором для сцени, у якому глядачі були вражені красою, величністю, гнучкістю вірша. Парижем поширилося нове прислів'я: «Це так само прекрасно, як «Сід»!». Мова «Володимира» Феофана Прокоповича урочиста й піднесена, хоча автор недооцінював силу естетичного впливу літературного твору на людину, адже його уподобання співзвучні поглядам сучасників. Драма написана книжною українською мовою з домішками церковнослов'янizmів.

Висновки. Естетичними домінантами образів головних героїв драми П. Корнеля «Сід» та Феофана Прокоповича «Володимир» визначено вболівання за інтереси держави, розум, порядок, гармонію, красу вчинків, що здійснювали великий вплив на формування моральних якостей не тільки своїх сучасників, але й ідеології Просвітництва. Задля цього автори використовували можливості класицистичної трагедії, та, виходячи за межі естетики напряду, торували нові шляхи в розвитку мистецтва літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волков А.Р. Традиційні сюжети та образи (нарис теорії ТСО). *Бібліотека тижневика «Зарубіжна література»*. 1998. № 25–28. С. 89–92.
2. Естетика: підручник / за заг. ред. Л.Т. Левчук. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 520 с.
3. Колесник О.С. Художня інтерпретація інваріантних образів. *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство*. 2022. № 1. С. 41–46.
4. Корнель П. Сід. Чернівці, 2016. 191 с.
5. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова та ін. Чернівці : Золоті Литаври, 2001. 636 с.
6. Мороз Л. Жанр трагікомедії в українській класичній драматургії. *Слово і Час*. 2021. № 9. С. 40–52.
7. Наливайко Д.С. Мистецтво: напрямки, течії, стилі. Київ, 1981. 288 с.
8. Ніколенко О.М. Гармонія класицизму. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 1999. № 2. С. 14–21.
9. Прокопович Ф. Володимир. Київ, 2020. 112 с.